

KONKURENCINGUMO TYRIMO MODELIŲ ANALIZĖ

G. Mitkutė, L. Nagreckaitė

Kauno Technologijos Universitetas

1. Problemos esmė

Pastaruoju metu, šiuolaikiniame versle konkurencingumas tampa vis aktualesnis ir svarbesnis. Konkurencingumas, jo prielaidos bei tyrimo modeliai, jų taikymas tampa labiausiai nagrinėjama tema. Tokį konkurencingumo temos populiarumą bei aktualumą įtakoja aktyvėjanti konkurencinė kova tarp valstybių pramoniu, tarp įmonių bei tarp pačių valstybių. Nėra vieno visuotinai pripažįstamo konkurencingumo apibrėžimo, nes ši sąvoka yra ganėtinai plati bei daugiaspektė. Skirtinga aplinka, kurios atžvilgiu yra atliekama konkurencingumo analizė lemia konkurencijos apibrėžimų įvairovę.

Konkurencingumo terminas vartojamas nagrinėjant konkurencijos procesą ir apibūdinant jo dalyvių sugebėjimus bei galimybes nugalėti konkurencinėje kovoje. Konkurencingumas rodo tam tikrą lygį, užimamą konkurencinę padėtį. Tai prekės, paslaugos ar rinkos subjekto gebėjimas veikti rinkoje viename lygyje su jau esančiomis analogiškais prekėmis, paslaugomis ar konkuruojančiais rinkos subjektais.

Konkurencingumas dažnai tapatinamas su tam tikro konkurencinio pranašumo įgijimu ar jo išlaikymu. Globalinėje ekonomikoje konkurenciniai pranašumai neapsiriboja gamtinių išteklių gausa, kokybe. Jie daugiau remiasi nematerialiais išteklių – profesiniais įgūdžiais, informacija, kultūrine aplinka, mokslo pasiekimais. Svarbiausias konkurencinis pranašumas – technologinė pažanga.

Mokslinėje ir taikomojoje literatūroje konkurencingumas nagrinėjamas įvairiuose lygmenyse. Konkurencingumas pasireiškia skirtingai įvairiuose lygiuose, jį galima studijuoti įmonės, pramonės šakos, valstybės, bloko, šalies regionų, tarptautinės kompanijos, tarptautinės prekybos, vietinės šalies prekybos ir kitais aspektais. Dažniausiai autoriai nurodo įmonės, pramonės šakos (sektorius) arba šalies konkurencingumą.

Mokslinėje ir taikomojoje literatūroje tarptautinis konkurencingumas plačiąja prasme yra apibrėžiamas kaip šalies sugebėjimas gaminti prekes ir teikti paslaugas, kurios tenkintų tarptautinių rinkų poreikius, ir kartu užtikrinti ir didinti savo piliečių realias pajamas. Siauresne prasme konkurencingumui aprašyti kartais naudojami tik atskiri užsienio prekybos (ypač eksporto) arba makroekonominiai (bendro vidaus produkto (BVP) ir kt.) rodikliai. Tačiau dauguma specialistų sutinka, jog konkurencingumas yra ypatingai sudėtingas ir daugiaspektis reiškinys, kurio įvertinimas reikalauja atsižvelgti į pasiektus rezultatus įvairiose, ir ne vien tik ekonomikos, srityse (Lietuvos Ūkio Ministerija, 2003).

Problema: Lietuvos verslo ateitis priklauso nuo sugebėjimo konkuruoti tiek vietinėje, tiek tarptautinėje rinkoje. Svarbu nustatyti konkurencingumo lygį tam tikroje srityje, remiantis teoriniais konkurencingumo tyrimo modeliais.

Tikslas – atlikti konkurencingumo tyrimo modelių apžvalgą, išryškinant jų privalumus ir trūkumus.

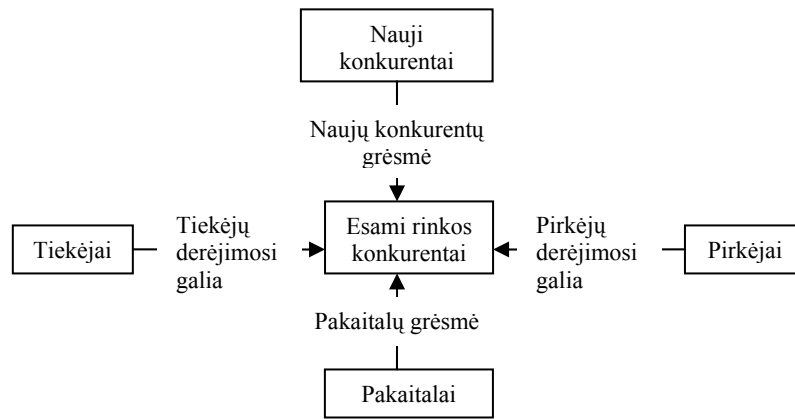
2. Teoriniai konkurencingumo tyrimo modeliai

Remiantis mokslinės bei taikomosios literatūros šaltiniais žinoma, jog konkurencingumo tyrimo modelių bei kitų metodų labai daug. Daugybė mokslininkų studijuoja šį, šiandieninei visuomenei labai aktualų, procesą. Dėl darbo apimties neįmanoma apžvelgti visų sukurtų konkurencingumo tyrimo modelių, tad šioje dalyje pateiksime populiariausius bei dažniausiai naudojamus konkurencingumo tyrimo modelius.

M. Porter Deimanto modelis. Vienas populiariausių bei dažniausiai naudojamų konkurencingumo tyrimo modelių yra amerikiečių mokslininko M. Porter 1990m. pateiktas Deimanto modelis. Šis mokslininkas sukūrė naują konkurencingumo koncepciją, kuri rėmėsi penkių rinkoje veikiančių jėgų sąveika. Toks naujas požiūris į konkurencingumą bei jo tyrimus buvo revoliucija pasaulinėje ekonomikoje. Deimanto modelis tinka įmonės, šalies ar pramonės šakos / segmento konkurencingumui tirti.

Be abejo, yra daugybė mokslininkų, kurie taip pat domėjosi konkurencingumu, tačiau beveik visi šiuo metu žinomi konkurencingumo tyrimo modeliai remiasi M. Porter Deimanto modeliu. Šalys, įmonės tyrė konkurencingumą remdamiesi M. Porter Deimanto modeliu daugiau nei 15 metų, tačiau dabar mes suvokiame, kad nebegalime šiuo modeliu pasitikėti visu 100%. Kartais reikia kitokio, „geresnio“ modelio konkurencingumui tirti. Vadinasi, šiuolaikinė rinka, tobulėjančios technologijos, ekonomikos dėsniai, verslo sparta reikalauja Deimanto modelio modifikacijos, progresavimo ar tobulėjimo.

Remiantis šiuo M. Porter modeliu, galima teigti, jog konkurencijos esmė tiek vidaus, tiek tarptautinėje rinkoje parduodant prekes ar paslaugas sudaro penkios pagrindinės jėgos bei jų sąveika: nauji konkurentai, pakaitalai, pirkėjai, tiekėjai bei jau rinkoje esantys konkurentai (M. Porter, 1990). Schematiška šių jėgų sąveika pateikta 1 paveiksle.

1 pav. M. Porter penkių konkurencinių jėgų modelis (M. Porter, 1990)

Kaip matome iš 1 paveikslo kiekviena iš šių penkių jėgų turi savo struktūrinius veiksniai (Tiekėjų derėjimosi galia, Pirkėjų derėjimosi galia, Pakaitalų grėsmė, Naujų konkurentų atėjimo grėsmė, Jau esama rinkos konkurencija), kurie įtakoja įmonę, pramonės šaką ar šalį konkurencinėse kovose. Norint įgyti konkurencinį pranašumą bei sumažinti trūkumus verta labai atidžiai išanalizuoti kiekvieną iš šių veiksnių bei jų sudaromąsias dalis. Įvertinus, šių struktūrinių veiksnių gausą bei įvairovę dar kartą galima įsitikinti, jog konkurencingumo sąvoka yra labai įvairi ir daugiaspektė.

Pasak R. Jucevičiaus, M. Porter Deimanto modelio esmė ta, kad konkurencinę aplinką kuria ne tik tiesioginiai konkurentai, bet ir tie rinkos subjektai, kurie iš pirmo žvilgsnio su konkurencija neturi nieko bendro. Pvz., klientas ir tiekėjas. Vis dėl to atkakliausia konkurencija vyksta tarp organizacijų, siūlančių tokį patį ar panašų produktą, t.y. tarp tiesioginių konkurentų. Pirkėjų ir tiekėjų poveikis konkurencijos atkaklumui tarp tiesioginių konkurentų pasireiškia per jų „derybinį spaudimą“ atskiriems konkurentams (Jucevičius, 1998).

M. Porter teigė, jog įmonės, pramonės šakos ar šalies pelningumas bei sėkmė priklauso nuo šių penkių, 1 paveiksle pateiktų, jėgų tarpusavio ryšio bei kiekvienos iš jų stiprumo. Dažniausiai įmonė, pramonės šaka ar šalis negali turėti visų penkių jėgų ypatingai stiprių, tačiau jei tiriamasis sektorius turi labai daug silpnų, neišvystytų jėgų, bus sunku išsilaikyti rinkoje (Porter, 1990). Taigi konkurencingumo analizė paremta Deimanto modeliu gali parodyti, kur yra verslo pranašumai ar trūkumai. To pasėkoje, žinoma, kuriuos sektorius reikia tobulinti, plėsti ar paprasčiausiai stengtis sustiprinti ir kurie yra pakankamai stiprūs.

Trumpiau tariant, M. Porter Deimanto modelis padeda atskleisti, kuriuose sektoriuose šalis, pramonė ar įmonė turi konkurencinių pranašumų ir kur ar kaip geriausiai juos panaudoti.

Modifikacijos bei variacijos M. Porter Deimanto modeliui. Remiantis A Rugman ir R. Hodgetts (A Rugman ir R. Hodgetts, 2000, p. 426 - 428) galima teigti, jog sudėtinga būtų taikyti M. Porter modelį tarptautinio verslo aplinkai tirti, jo nmodifikavus ar nepatobulinus. Pirmiausia, reikėtų pabrėžti, jog tarptautinėje rinkoje konkuruoti yra daug sudėtingiau nei vietinėje rinkoje. Be to, M. Porter modelis buvo sukurtas remiantis statistine dešimties specialiai atrinktų šalių (Danijos, Italijos, Japonijos, Singapūro, Pietų Korėjos, Šveicarijos, Švedijos, Jungtinės Karalystės, Jungtinių Amerikos Valstijų bei Vakarų Vokietijos) eksporto analize. Ne paslaptis, jog šios šalys yra išsivystę, pasižyminčios stabilia, stipria ekonomika ir be abejo turinčios konkurencinių pranašumų prieš ekonomiškai silpnas, besivystančias šalis. Istoriniu požiūriu, šio modelio sukūrimas rėmėsi keturiomis pramonės šakomis: Vokietijos spausdinimo ir leidybos pramonė, JAV medicininės diagnostinės įrangos pramonė, Italijos keraminių plytelių pramonė bei Japonijos robotų gamybos pramonė. Be to, kiekviena iš šių šalių priklausė Triadai arba buvo stipri pramoninė valstybė. Šie faktai liudija, jog šios valstybės turėjo gerus konkurencinius pranašumus bei galėjo laisvai konkuruoti tarptautinėje rinkoje. Būtent šioje vietoje ir jaučiamos didžiausios M. Porter Deimanto modelio spragos, nes ne visos pasaulio šalys yra pasiekę tokį išsivystymo lygį, kuriuo rėmėsi M. Porter studijos bei analizė, todėl besivystančioms ar silpnos ekonomikos šalims norint taikyti šį Deimanto modelį, būtina jo modifikacija. Priešingu atveju gauti duomenys gali neatitikti tikrovės ar suklaidinti verslininkus. Be to, būtų sunku išsivaizduoti, jog vieną dieną visos pasaulio šalys pasieks vienodą išsivystymo lygį ar ekonominį augimą, todėl galiu teigti, kad modelio tobulinimas ir modifikacijos bus reikalingos visuomet.

Pirmiausia, M. Porter Deimanto modelį galima kritikuoti, todėl, jog jis neįtraukia vieno svarbiausių veiksnių – valstybinių institucijų bei jų reguliavimo. Tai ypatingai aktualu besivystančioms šalims, nes valstybės valdymo institucijos gali nustatyti tam tikrus tarifinius ar netarifinius barjerus ir t.t.

Be to, rinkoje egzistuoja daugybė veiksnių, kurie lemia konkurencinę aplinką, ir kurie negali būti numatomi iš anksto. Elementarus pavyzdys galėtų būti technologinė pažanga kompiuterių rinkoje, elektroninės prekybos atsiradimas ir staigus jos pakilimas, populiarėjimas (Rugman, Hodgetts 2000). Šie veiksniai stipriai įtakojo tiek tarptautinę, tiek vietines rinkas, tačiau jų negalėjo nusakyti nei mokslininkai nei rinkos analitikai. Kadangi pasaulis nestovi vietoje, mums yra būtinas ne tik Deimanto modelio, bet ir kitų modelių ar teorijų, tobulinimas ir modifikacija.

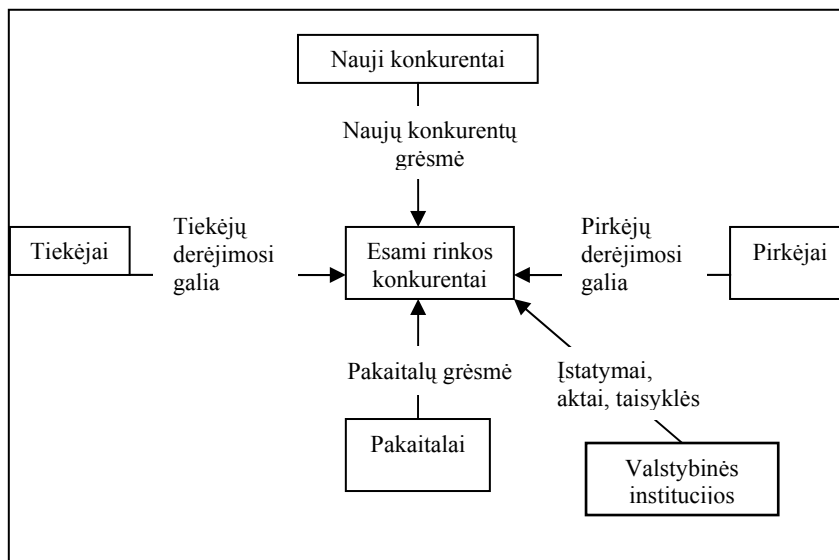
Modifikuotas M. Porter penkių jėgų modelis. R. Jucevičius (R. Jucevičius, 1998) nagrinėdamas konkurencingumo tyrimo problemą sutinka, jog M. Porter penkių jėgų modelis, nors ir pripažįstamas kaip geriausiai tinkamas suprasti konkurencinę aplinką, dažnai neišsamiai paaiškina besivystančių šalių konkurencingumą ir jos

aplinką. Jis teigia, jog šiame modelyje neatsispindi labai svarbus konkurencinę aplinką lemiantis veiksnys – valstybės institucijos.

Tokį patį požiūrį į M. Porter Deimanto modelį išreiškė ir kiti konkurencijos procesus tiriantys mokslininkai: Rugman (1991, 1993, 2000), Moon, Rugman and Verbeke (1995), (Cho, Moon, 2000).

Lietuvoje, o taip pat ir kitose posocialistinėse bei besivystančiose šalyse, situacija kitokia. Ryškiausias pavyzdys – privatizacijos procesas. Įstatymai ir normatyviniai aktai teisiškai vienodai galioja visiems ūkio subjektams, tačiau realiai pasinaudoti teikiamomis galimybėmis gali ne visi. Be to, kai kuriose privatizuotose įmonėse išliko nemaža dalis valstybinio kapitalo, dėl to jie gali turėti nevienodą padėtį licenzijų, leidimų, palankių valstybinių užsakymų, mokesčių, muitų, kreditų ir daugelio kitų svarbių sėkmės veiksnių atžvilgiu. Tokiu būdu valstybinės ar dalinai valstybinės institucijos gali lengvai konkuruoti kainos dydžiu su privačiomis įstaigomis (Jucevičius, 1998).

Konkurencijos analizė besivystančiose šalyse turėtų remtis modifikuotu M. Porter modeliu. Šiuo atveju modelio modifikacijos esmę sudaro įtrauktas šeštasis elementas – valstybinės institucijos. Schematiška modifikuoto M. Porter Deimanto modelio sąveika pateikta 2 paveiksle.

2 pav. Modifikuotas konkurencinių jėgų modelis (Jucevičius, 1998)

Kaip matoma, iš aukščiau pateikto 2 paveikslo, modifikuotas konkurencinių jėgų modelis papildytas šeštąja jėga – valstybinėmis institucijomis. Kaip jau žinoma, valstybinės institucijos stipriai įtakoja besivystančių šalių verslo konkurencinę aplinką įmonė, pramonės šakos, šalies ar tarptautiniu mastu. Valstybės institucijų įtaka konkurencinei aplinkai dažniausiai pasireiškia per įstatymų, įstatyminių aktų, potvarkių, taisyklių bei panašių reguliavimų sukūrimą. Labai svarbu paminėti, pusiau valstybines įmones, t.y. kai dalis įmonės kapitalo priklauso valstybei. Tokio tipo įmonės gali „geresnėmis“ sąlygomis gauti atitinkamus leidimus ar licenzijas, pasinaudoti kvotomis ir panašiai.

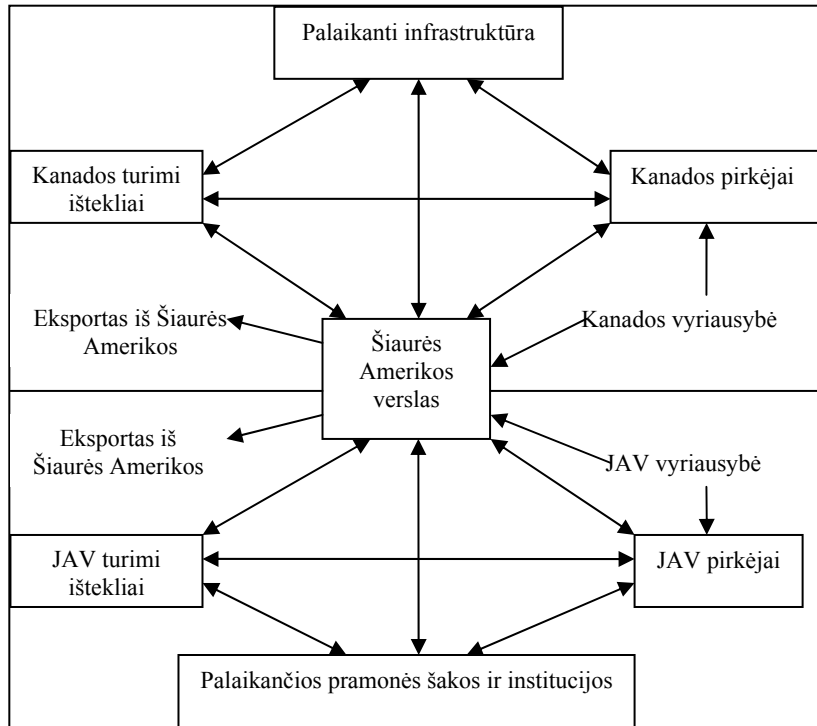
Dvigubo Deimanto modelis. Norėdamos geriau paaiškinti dvigubo Deimanto modelio esmę 3 paveiksle pateikėme Rugman ir Hodgetts (A. Rugman ir R. Hodgetts 2000, p. 430-432) siūlomą JAV – Kanados dvigubo Deimanto modelio pavyzdį. Taigi, šis modelis remiasi JAV – Kanados pavyzdžiu, tačiau jis labai gerai tinka ir kitoms atviros ekonomikos šalims, kaip kad Suomija ir Švedija. Dvigubo Deimanto modelio užuomazga galima laikyti 1967m., kuomet JAV ir Kanada pasirašė laisvos prekybos sutartį automobiliams ir jų dalims. Šis susitarimas iškart tapo JAV – Kanados betarifinių mainų susitarimo modeliu. Taigi, Šiaurės Amerikos ekonominė integracija buvo paremta Kanados – JAV dvigubo deimanto modeliu.

Schematiška šio modelio išraiška pateikta 3 paveiksle. Šio modelio esmė yra ta, jog Kanada veikdama dvigubo deimanto modeliu paremtoje integruotoje ekonomikoje patiria tiesioginę Jungtinėse Amerikos Valstijose veikiančių įmonių konkurenciją. Kanadietiškos prigimties įmonės norėdamos atlaikyti šią konkurencinę kovą privalo vystyti ar sukurti konkurencinius pranašumus bei sugebėti pritraukti vartotoją. Kanados įmonės nebegali pasikliauti savo šalies vidiniu deimanto modeliu bei turimais ištekliais, nes Kanada ir JAV integruojasi vienoje rinkoje. Tai reiškia, jog tiek Kanada, tiek JAV gali naudoti tuos pačius išteklius, gaminti tą patį produktą ir panašiai. Tarifų panaikinimas skatina rinkos ekonomiką, jos vystymąsi. To pasėkoje aršėja konkurencija, mažėja kainos, vadinasi, laimi vartotojas.

Kanadietiškos prigimties verslas privalo remtis strategijomis, kurių pagalba galima pasiekti JAV deimantą. Kanados verslininkams reikia dvigubo deimanto perspektyvos, kad galėtų priimti tinkamus strateginius sprendimus. Be to, dvigubo deimanto modelis yra aktualus kitoms nedidelėms atviroms ekonomikoms, kaip kad Suomija ir Švedija (Rugman, Hodgetts, 2000).

Kaip matoma iš šio modelio, konkurencija Šiaurės Amerikos rinkoje aršėja, nes tiek Kanada, tiek JAV siekia to paties vartotojo prielankumo. Vadinasi, šios konkurencinės kovos pasėkoje laimi vartotojas. Šios ekonominės integracijos bei tarifų panaikinimo dėka abiejų šalių įmonės gali glaudžiau bendradarbiauti, mažinti gamybos kaštus bei kelti ekonomikos lygį. Bendros Šiaurės Amerikos rinkos atsiradimas įtakojo kanadietiškos prigimties įmonių

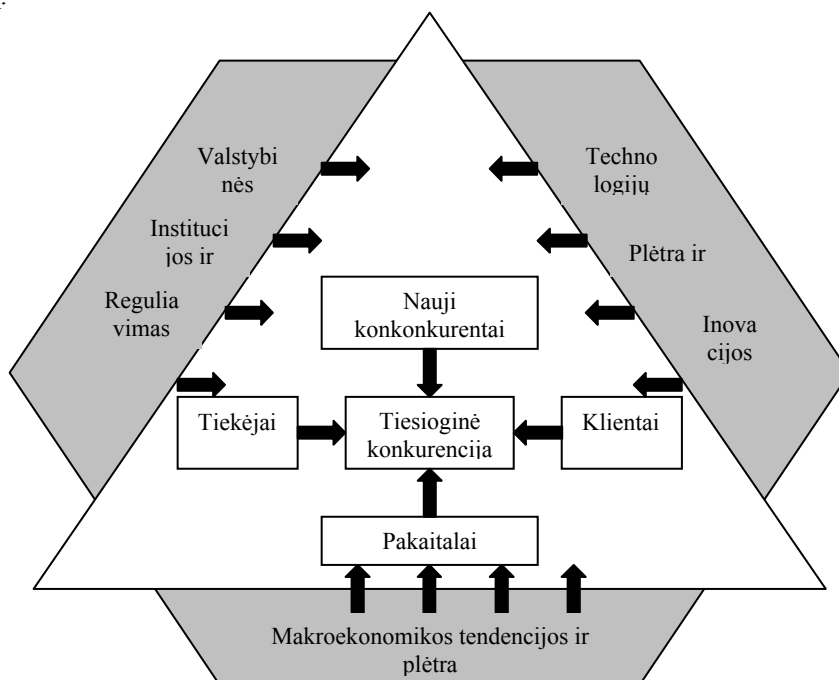
sustiprėjimą bei konkurencinių pranašumų sukūrimą. Dauguma Kanados įmonių šiandien sėkmingai veikia ne tik JAV rinkoje, bet ir visame Pasulyje. Taigi, ekonominė integracija atnešė didelės naudos tiek JAV įmonėms, tiek Kanados įmonėms bei šios integruotos rinkos vartotojams. Konkurencijos lygį bei sudėtingumą integruotos ekonomikos atveju suprasti ir ištirti padeda dvigubo deimanto modelis.

3 pav. Dvigubo Deimanto modelis (Rugman, Hodgetts, 2000)

PwC (Price Waterhouse Coopers) pramonės struktūros konkurencijos tyrimo modelis. Remiantis PwC General report (2001, p. 3 - 5) teigiama, jog jis apibūdina rinkoje veikiančias jėgas ir jų įtaką mezo – ekonominiu lygiu. Šiame modelyje veikia tokios pagrindinės jėgos: valstybės politika, technologinis augimas bei rinkos charakteristikos, kaip augimas, pagrindinės tendencijos ir panašiai. Šioms jėgoms sąveikaujant pramonės sektorius klestės, jei sugebės atlaikyti tiekėjų, pirkėjų spaudimą bei egzistuojančią konkurenciją tarp rinkoje esančių produktų ir jų pakaitalų.

Šis modelis yra Price waterhouse Coopers (2001) sukurta M. Porter „penkių jėgų modelio“, Day „struktūrinio įvertinimo modelio“ bei Max ir Majlef “kritinės veiklos faktorių modelio” sintezė. Žemiau pateiktas paveikslas iliustruoja šį modelį.

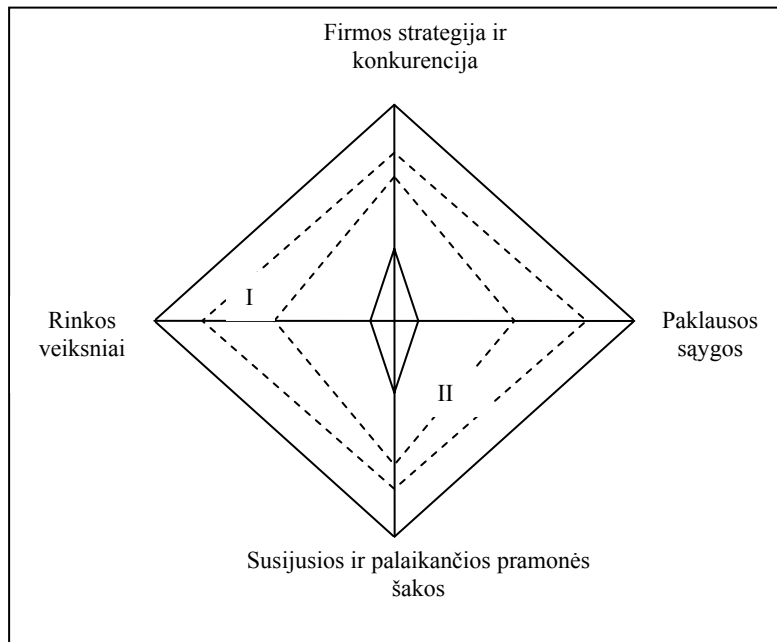

4 pav. PwC pramonės konkurencingumo tyrimo modelis
(PwC General report, 2001)

Taigi, PwC pramonės struktūros modelis apima M. Porter Deimanto modelį, kuris yra patalpintas į trikampį modelio viduje. Kaip matoma iš paveikslo, šiame trikampyje esančias penkias jėgas įtakoja trys išoriniai veiksniai: valstybės politika, technologinis augimas bei rinkos pagrindinės tendencijos, augimas. Iš esmės, šios trys jėgos yra susiję su pramonės sektoriumi ir trikampio viduje veikiančiomis jėgomis, tačiau veikia iš išorės. Šis modelis labai tiktų besivystančioms šalims, nes apima svarbiausius konkurencingumą lemiančius veiksnius. Be to, šis modelis buvo taikytas Turkijos, Kipro ir Maltos konkurencingumui tirti. Galime teigti, jog šio modelio pagalba galima išsiaiškinti ir išsivysčiusių šalių konkurencingumo lygį bei tendencijas. Išsivysčiusių šalių atveju daugiausiai dėmesio reiktų skirti inovacijoms bei technologijoms, nes valstybės politika ir makroekonominė tokių šalių padėtis dažniausiai esti stabili.

Apibendrintas Dvigubo Deimanto modelis. Pasaulyje yra labai daug mažų šalių, kurios vykdo tarptautinę prekybą. Manome, jog būtų aktualu pateikti integruotą - apibendrintą dvigubo Deimanto modelį, apimančią nacionalinę ir globalinę rinkas. Nacionalinis Deimanto modelis, nors M. Porter teigia priešingai, nevisada gali būti naudojamas tarptautiniam konkurencingumui nustatyti. Tarptautinėje rinkoje veikia daugiau, įvairesnių veiksnių ir jėgų, nei vietinėje rinkoje. Tuo labiau gebėjimą konkuruoti tarptautinėje rinkoje apibrėžia nacionalinis Deimantas bei globalinis Deimantas. Vadinas, reikia įvertinti ir nacionalinius ir globalinius aspektus.

Tokio modelio poreikį ir svarbą pabrėžė Moon, Rugman ir Verbeke 1995 metais (9 p. 111). Anksčiau pateikėme dvigubo Deimanto modelį, pristatėme jo privalumus ir trūkumus, įsitikinome, jog jis tinka Kanadai. Be to, jis gali būti naudojamas ir kitų šalių praktikoje. Tačiau, remdamosi Cho ir Moon (2000) galime teigti, kad apibendrintas dvigubo Deimanto modelis tinka be išimties, visoms šalims. Apibendrintas dvigubo Deimanto modelis pateiktas 5 paveiksle.

5 pav. Apibendrintas Dvigubo Deimanto modelis
(sudarytas autorių, remiantis Cho ir Moon, 2000. p. 116)

5 paveikslas iliustruoja apibendrinto dvigubo Deimanto modelį. Išorinis Deimantas simbolizuoja globalinę rinką. Šiuo atveju išorinio Deimanto dydis nekinta trumpuoju laikotarpiu. T.y. sąlyginai galima teigti, jog tai nekintamas dydis. Tuo tarpu vidinis Deimantas, atspindintis nacionalinę rinką, kinta priklausomai nuo šalies dydžio ir konkurencingumo.

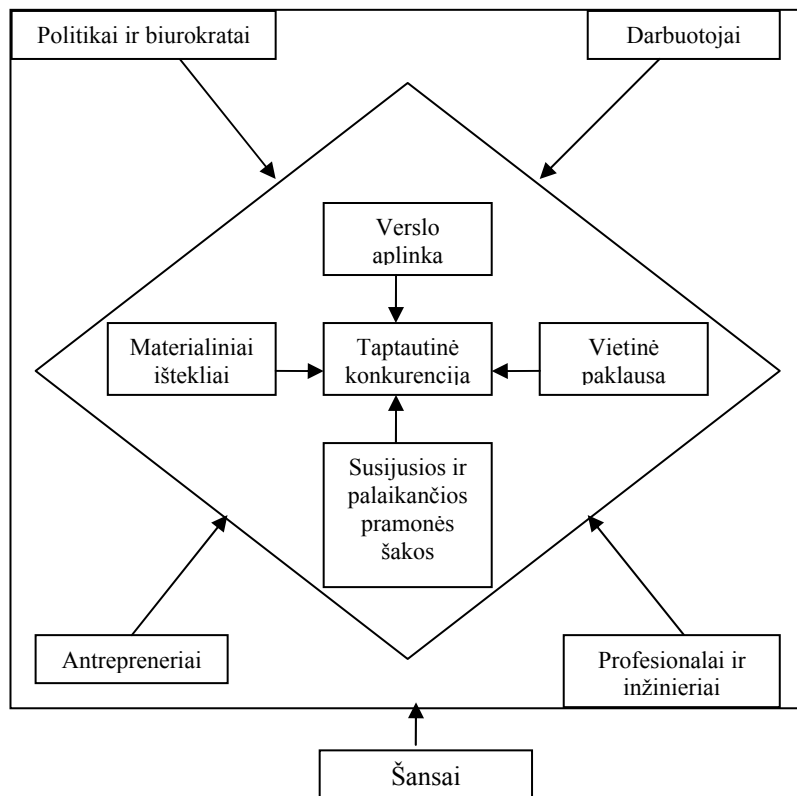
Punktyrais pažymėti du Deimantai (I ir II), esantys tarp nacionalinio ir globalinio deimantų, rodo, šiuo atveju, dviejų įmonių, pramonės šakų ar segmentų sugebėjimą konkuruoti tarptautinėje rinkoje. Trumpiau tariant, punktyriniai Deimantai parodo šalies konkurencingumą tarptautinėje rinkoje, apibrėžtą nacionaline ir globalia rinka. Punktyrinių Deimantų dydis, t.y. gebėjimas konkuruoti priklauso nuo paklausos sąlygų, susijusių ir palaikančių pramonės šakų, rinkos veiksnių ir įmonės strategijos. Būtent todėl, šiame modelyje buvo panaudoti du punktyriniai Deimantai, leidžiantys geriau suvokti, jog skirtingus subjektus skirtingai įtakoja rinkoje veikiančios jėgos ir kad skirtingų subjektų gebėjimas konkuruoti rinkoje yra nevienodas. Iš to seka, kad tarpiniai Deimantai, veikiami įvairių jėgų, visuomet kinta nacionalinės ir tarptautinės rinkos ribose. Skirtumai tarp tarptautinių ir nacionalinio Deimantų atspindi tarptautinę ar multinacionalinę veiklą.

Taigi, labai svarbu paminėti, jog šis modelis leidžia įvertinti labai svarbų konkurencingumą lemiantį veiksnį – tiesioginės užsienio investicijas. Tarptautinė veikla apima tiek į šalį ateinančias, tiek išeinančias tiesiogines užsienio investicijas.

Devynių veiksmų modelis. Daugelis mokslininkų bei tyrėjų įrodė, kad pasauliui yra reikalingas naujas konkurencingumo tyrimo modelis. M. Porter Deimanto modelis buvo tobulintas ir vystytas daugelio autorių. Moon, Rugman ir Verbeke (1995, 1998) išplėtojo šį modelį iki Apibendrinto Dvigubo Deimanto modelio, kuris apjungė tarptautinę veiklą ir valstybines institucijas (Cho ir Moon, 2000, p. 202). Prof. R. Jucevičius (1998, p. 199) teigia, jog besivystančios šalys M. Porter Deimanto modelį privalo papildyti tik šeštąja jėga – valstybinėmis institucijomis. Cho (1994, 2000) taip pat teigia, kad M. Porter Deimanto modelis nelabai pritaikytas besivystančių šalių praktikai (Cho ir Moon, 2000, p.202).

Cho (Cho ir Moon 2000, p. 200 – 205) nacionalinį konkurencingumą aiškino, remdamasis skirtingais žmogiškaisiais ir fiziniiais veiksniais. Žmogiškuosius veiksmius sudaro: darbuotojai, politikai ir biurokratai, antreprenieriai ir profesionalai. Fizinius veiksmius sudaro: materialiniai ištekliai, vietinė paklausa, susijusios ir palaikančios pramonės šakos bei kita verslo aplinka. Šie veiksniai veikia modelio viduryje esantį M. Porter Deimantą. Be to, šiame modelyje yra pateikiamas išorinis veiksnys – šansas. Schematiška šių jėgų sąveika pateikiama 6 paveiksle.

Devynių Veiksmų modelis gali būti naudojamas tiek išsivysčiusių, tiek besivystančių šalių praktikoje. Kaip matome, šis modelis yra plačiausias, t.y. jis apima ir analizuoja daugiausia veiksmių, įtakančių konkurencingumą. Iš esmės, Devynių Veiksmų modelis yra tiesiog patobulintas M. Porter modelis. Šio modelio pranašumas tas, kad tiriant daugiau veiksmių gaunami tikslesni, nuodugnesni tyrimų rezultatai.

6 pav. Devynių veiksmių modelis (Cho ir Moon, 2000)

Devynių veiksmių modelio pagalba galima išsiaiškinti skirtingų profesijų žmonių įtaką konkurencingumui. Vadinasi, analizuojant konkurencingumą remiantis Devynių veiksmių modeliu reikalinga nuodugniai ištirti tiek fizinius veiksmius, tiek žmogiškuosius veiksmius. Būtent nuodugni šių veiksmių analizė leidžia spręsti kas stipriau įtakoja konkurencingumą. Pavyzdžiui, galbūt įmonės konkurencingumą sąlygoja didelis antreprenierių ar profesionalių darbuotojų skaičius. Taip pat šio modelio pagalba galima įvertinti atitiktinumus, t.y. šansas. Šansai, atitiktinumai yra nenuspėjami pokyčiai rinkoje. Tačiau jie vyksta nuolat. Tai gali būti valiutų kurso staigūs pasikeitimai, pasikeitę naftos kainos, staigus naujų technologijų atsiradimas, politiniai pokyčiai ir t.t. - visi šie pokyčiai įtakoja konkurencingumą ir gali pasukti įmonės veiklą viena ar kita linkme. Taigi, Devynių veiksmių modelis yra pats plačiausias ir smulkmeniškiausias M. Porter Deimanto modelio evoliucijoje ir leidžia giliau pažvelgti į konkurencingumą.

3. Konkurencingumo tyrimo modelių analizės išvados

1. Jau penkiolika metų konkurencingumo tyrimams yra naudojamas amerikiečių mokslininko M. Porter sukurtas modelis. Apibendrinę daugelio mokslininkų nuomones, pateiksime M. Porter Deimanto modelio teigiamas savybes:

- modelis nagrinėja penkias svarbiausias konkurencingumą lemiančias jėgas bei jų tarpusavio sąveiką;
- modelis gali būti taikomas tiek įmonės, tiek pramonės šakos ar sektoriaus, tiek šalies konkurencingumui tirti.
- Deimanto modeliu galima nustatyti išsivysčiusių, stiprių šalių konkurencingumą bei pagrindines jo tendencijas.

2. Mokslininkai išvelgia ir neigiamas šio modelio puses, nes pasaulis nestovi vietoje, jis keičiasi, tobulėja, rinkos sąlygos tampa vis sudėtingesnės, aštrėja konkurencija:

- modelis nevisuomet padeda nustatyti tikslią konkurencinę padėtį. Viena iš priežasčių tai, jog šis modelis buvo sukurtas remiantis išsivysčiusių, stabilios, augančios ekonomikos šalių pavyzdžiu. Jei šį modelį taikysime besivystančioms, silpnos ekonomikos šalims gauti rezultatai gali būti klaidinantys ir neatitinkantys tikrovės.
- modelis apima ne visas konkurencingumą lemiančias jėgas. Pirmieji kritiką išreiškė Rugman, Verbeke ir Moon, manydami, kad tiriant besivystančių šalių konkurencingumą į Deimanto modelį verta įtraukti šeštą jėgą – valstybines institucijas ir jų daromą įtaką. Valstybės vykdoma politika gali labai stipriai įtakoti verslo sąlygas, todėl pastarojo veiksnio svarba yra neginčijama. Šiam požiūriui pritaria ir Lietuvos mokslininkas profesorius R. Jucevičius.
- Dviejų šalių integruotos ekonomikos atveju M. Porter Deimanto modelis negali atskleisti konkurencingumą sąlygojančių veiksnių. Rugman ir Hodgetts atviros ekonomikos šalių konkurencingumui tirti siūlo naudoti Dvigubo Deimanto modelį. Šis modelis apjungia dviejų integruotos ekonomikos šalių Deimantus. Modelio esmė ta, jog pasirašius laisvos prekybos sutartis ir panaikinus tarifus abiejų šalių įmonės gali glaudžiau bendradarbiauti, mažinti gamybos kaštus bei kelti ekonomikos lygį.
- Price waterhouse Coopers teigia, jog M. Porter Deimantas neįtraukia trijų išorinių jėgų (valstybinis sektorius, technologijų plėtra bei makroekonominės rinkos charakteristikos), kurios yra labai svarbios besivystančių šalių konkurencingumui tirti. Taigi, 2001m. Price waterhouse Coopers pateikė konkurencingumo tyrimo modelį, paremtą trijų modelių sinteze. Šiuo atveju, modelio pagrindą taip pat sudarė M. Porter Deimantas, tačiau PwC modelyje įvertinama ir dar trijų iš išorės veikiančių jėgų įtaka.
- Nacionalinis Deimanto modelis nevisada gali būti naudojamas tarptautiniam konkurencingumui nustatyti, nes globalinėje rinkoje veikia daug daugiau jėgų. Tarptautinės rinkos konkurencingumui tirti siūloma naudoti Apibendrintą Dvigubo Deimanto modelį. Šiuo atveju, šalies gebėjimai konkuruoti tarptautinėje rinkoje priklauso tiek nuo nacionalinio, tiek nuo globalinio Deimantų.
- Cho pastebėjo, jog M. Porter Deimanto modelis neįtraukia skirtingų profesijų žmonių įtakos konkurencingumui, tad 1994m. Cho pateikė patobulintą Deimanto modelį. Iš esmės Cho nacionalinį konkurencingumą aiškino, remdamasis skirtingais žmogiškaisiais ir fiziniiais veiksniais. Šį modelį sudarė devynių jėgų tarpusavio sąveika bei išorinis veiksnys – šansas. Jo įtaką konkurencingumui lemia atsitiktinumas. Šį modelį galima taikyti tiek išsivysčiusioms, tiek besivystančioms šalims. Devynių veiksnių modelio pranašumas yra tas, jog jo pagalba galima tiksliau, nuodugniau, detalčiau atlikti konkurencingumo analizę.

3. Vykstant visuotinei globalizacijai, rinkos ekonomiką įtakoja vis daugiau veiksnių. Tuo pačių aštrėja konkurencija, sudėtingėja verslo sąlygos. M. Porter Deimanto modelio sukūrimas buvo savotiška revoliucija rinkoje, tačiau laikui bėgant jis sulaukdavo vis daugiau kritikos. Įvertinus šio modelio pokyčius ir evoliuciją, galime teigti, kad ateityje jis toliau tobulės, plėsis ir atspindės būsimą situaciją rinkoje.

Literatūra

1. M. Porter. *Competitive advantage of nations*. London, 1990.
2. R. Jucevičius. *Strateginis organizacijų vystymas*. Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 1998. ISBN 9986-418-07-0. 190 - 208p.
3. Rugman A. M. *International Business A Strategic Management Approach/* A. M. Rugman, R. M. Hodgetts. London, 2000. ISBN 0-273-63897-1.
4. *Lietuvos pramonės konkurencingumas* [interaktyvus]. Parengė Lietuvos Respublikos ūkio ministerija ir Lietuvos ūkio institutas. [žiūrėta 2005 03 21]. Prieiga per Internetą. <http://www.ukmin.lt/index.php/lt/pramoneirverslas/pramone/konkurencingumas/>
5. Rondonanskaitė A., Banytė J. *Šalies konkurencingumo koncepcijos esmė ir pagrindinės nuostatos//Inžinerinė ekonomika: įmonės funkcionavimo ekonominės sąlygos*. Kaunas, 2003. Nr 1(32). ISSN 1392- 2785
6. Reason L. L. *Dimensions of Competitiveness Issues and Policies/* L. L. Reason, S. Wall Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA, 2000. ISBN 1-84064-568-7. 163 – 182p
7. Rugman A. M. *International Business/* A. M. Rugman, T.L. Brewer. Oxford, 2001. ISBN 0-19-924182-1. 150 – 173p
8. Cho D. *From Adam Smith To Michael Porter. Evolutions of Competitiveness Theory/* Dong-Sung Cho, Hwy-Chang Moon. World Scientific, Asis-Pacific Business Series – vol. 2. 2000. ISBN 981-02-4662-5

9. *Price Waterhouse Coopers. General Report. Turkey, Cyprus and Malta, 2001* [žiūrėta 2005 01 15]. Prieiga per internetą. <http://europa.eu.int/comm/enterprise/enlargement/doc/general_report.pdf.

G. Mitkutė, L. Nagreckaitė

ANALYSIS OF COMPETITIVENESS RESEARCH MODELS

Summary

This paper analyses important models of competitiveness in theory. This paper also incorporates the theoretical advances such as Porter's Diamond model, the generalized Double Diamond, Pricewaterhouse Coopers Industry structure model, the nine-factor model and other models of economic development. This paper summarizes the main findings of competitiveness models:

- evolution of competitiveness theory and M. Porter Diamond model;
- understanding of the competitive process remains fundamentally incomplete. This justifies the growing need to understand what types of intangibles, what role they play in the competitive race and what this implies for policy making;
- identifying, how to measure the concept of competitiveness. Competitiveness can be defined as a nation's relative competitive position in the international market among the nations with similar economic development.

The research findings disclosed that theory is often complex and controversial. A theory is most effective when it is appropriately used in practice. Yet, no theory is perfect in changing environment. We need to go further and enhancing our understanding of the key factors which determine economic growth, and explain why some countries are so much more successful than others.